

ТОМА ИЗМИРЛИЕВ - ХАСКОВЕЦЪТ, РОДОМ ОТ КУКУШ

Йордан Нанчев

Христо Ботев, Стоян Михайловски, Алеко Константинов, Димитър Подвързачов, Чудомир – ето една предна редица на сатирици в българската литература, редом с които отдавна беше време да поставим и името на Тома Измирлиев. За някого това може да звучи пресилено. Друг сигурно би се смутил, че не е чувал такова име на писател. Трети, уморен и разочарован от евтина реклама, може да се откаже да чете по-нататък. Всеки би имал своите основания, но нека поне се опитаме да запомним това име. То ще е добро начало. За да зазвучи след това и словото на почти забравения днес по-голям брат на Христо Смирненски и негов учител по поезия.

**Тома Измирлиев -
Фома Фомич**

Такава е и целта на тези бележки: да напомним за него и да насочат вниманието към творчеството на Томата, към неговите книги, които все пак съществуват и убедително свидетелствуват за таланта и морала на своя създател. И ако някой от „неверниците“ успее да ги открие и прочете, вече няма да има нужда да бъде убеждаван. Стихотворенията, разказите, фейлетоните, злободневките, анекдотите на неповторимия Фома Фомич, както най-често се е подписвал той, са аргумент, който трудно би могъл да се пренебрегне. Жалко е само, че немалка част от тях и досега си остават затулени в някогашните вестници и списания, че досегашните им издания в книги не го представят изцяло. Най-пълнен засега е двутомникът „Смях и злъч“/1985/, съставен от сина на писателя Веселин Измирлиев, известен наш преводач, за съжаление вече също покойник, който беше и ревностен изследовател на творчеството на своя баща.

Забележителната писателска активност на Тома Измирлиев,

оригиналността на неговия художествен стил, находчивостта и остротата на сатиричния му поглед с лекота привличат читателското внимание и го правят един от търсените сътрудници на хумористичния печат по онова време. Но какво все пак му е попречило да заеме своето заслужено и достойно място в историята на българската литература или поне да бъде редом с горепосочените майстори на хумора и сатирата? Ето някои от причините.

На първо място това е ранната му смърт. След това фактът, че не е писал „сериозна“ литература. Неизбежната съпоставка с творчеството на Христо Смирненски също не е от полза за него или поне онази част, на която се акцентираше в годините на социализма. Пак тогава не се гледаше с добро око и на сътрудничеството му във в. „Щурец“ на убития от комунистите Райко Алексиев. А не на последно място трябва да се има предвид и това, че седем от най-зрелите и най-творчески години на Тома Измирлиев преминават не в столицата, а в далечното Хасково, където издава и единствените си две книги. В този град той оставя трайни и незаличими спомени като творец, печели много приятели и следовници, които болезнено изстрадват раздялата си с него и десетилетия след това го помнят и почитат. За него пишат и автори като Георги Караславов, Минко Николов, Камен Зидаров, Матвей Вълев, Райко Алексиев, Стефан Продев, Ангел Тодоров, Владимир Голев, Луко Захариев...

Но кой всъщност е Тома Измирлиев? Кой се крие зад толкова популярния някога псевдоним Фома Фомич? Да започнем отговора на този въпрос от самото начало. От 9 септември 1895 година, когато в Кукуш, в семейството на сладкаря Димитър Измирлиев, се ражда син - Тома, който е посрещнат с особено внимание и грижи, защото вече две деца преди него са починали. По-късно се раждат още три - Христо, Надежда и Антон.

Каква е семейната среда, в която израства Тома Измирлиев? Макар да е само дребен занаятчия, бащата Димитър или Мицо, както го знаели всички, бил буден и инициативен човек, любознателен и с усет към красивото, който неизменно влагал в сладкарството, а и в картините, които рисувал. Потомък на местен български православен род, той бил чужд на католицизма,

противопоставял се на унияството, което масово възприемали голяма част от съгражданите му. Участвал и в освободителното движение на своя край, все още в пределите на Османската империя по онова време. Тази дейност на бащата и разказите му за героичните подвизи на борците за свобода, които възпламенявали детското въображение, са може би най-ранните спомени на Тома Измирлиев. По време на Илинденското въстание той е все още твърде малък, но в съзнанието му завинаги остават покъртителните сцени на насилие и погром.

Майка му – Елисавета Попанастасова, не е кукушанка, но отдавна живее в този град. Баща ѝ е архиерейски наместник и учител. Тя също е жена с буден ум и жажда за просвета и учи три години в девическия пансион в Солун, преди да се омъжи. Животът на семейството след това протича в сговор и без особени сътресения, поне до войните. Децата им растат заедно и в труд, но обичат и книгите. Четат най-вече стиховете на Ботьов и Яворов, „Под игото” и „Чичовци” на Иван Вазов, „До Чикаго и назад” от Алеко Константинов... Техни любими четива са и „Принцът и просякът” на Марк Твен, „Малкият лорд Фаунтлерой” на Филип Бърнет, „Дневникът на един ученик” от Едмондо де Амичис, творби на Пушкин, Лермонтов, Гогол, Лев Толстой, приключенските романи на Майн Рид и Жул Верн, книгите на Александър Дюма, Виктор Юго, Чарлз Дикенс...

Конкретните спомени за ранното детство на Тома Измирлиев не са много и затова е интересно да бъде повторено онова, което неговата сестра Надежда разказва: „У дома го даваха като пример за трудолюбие. – пише тя. – Баба ми Марча редовно всяка година отглеждаше копринени буби. Около тях имаше много работа. Бате Тома ѝ беше най-сигурният помагач... По едно време работата в сладкарницата намаля. Баща ми нае едно място, където почнахме да сеем тютюн, откъдето да се получава допълнителен доход за семейството. Участвахме всички в отглеждането: сядяхме, беряхме и нижихме тютюневите листа, но от всички най-много бате Тома. Той беше ученик тогава в прогимназията, а останалите деца все по-малки”...

1908 година е паметна както за семейство Измирлиев, така и за всички българи в тогавашната Османска империя, защото

в нея е извършена буржоазна революция и на „раята“ са дадени известни права. Вестта за това е повод за всеобщ празник в Кукуш. Новото правителство отпуска и стипендии на някои по-ученолюбиви българчета, между които е и Тома Измирлиев. Тези стипендии, разбира се, са за турски, а не за български училища, но и това все пак е вид грижа за обезправеното местно население. Първоначално Тома се записва в гимназията в Солун, но там учениците се оказват прекалено много и той е преместен в Битоля. В тамошната гимназия се изучават източни езици – турски, арабски, персийски. Той проявява ярко изразено влечение към тях и постига значителни успехи в усвояването им. Наред с това учи и френски език. Ученическите години в Битоля разширяват неговия умствен кръгзор, укрепват самостоятелността и вярата в собствените му възможности. Заедно с други по-будни ученици той участва в литературния кръжок, в който ежеседмично се обсъждат произведения на членовете. Изнасят се и реферати, провеждат се дискусии на различни теми от българската, руската и западноевропейската литература.

„Когато по време на ваканциите се връщаше в Кукуш, спомня си сестра му, той носеше много бодрост и радост и вливаше в атмосферата на нашето семейство нова, свежа струя. Научавахме от него нови песни, разкази, стихотворения. Това чувство на уважение, любов и авторитет към него запазахме докрай“.

Като най-голям от децата в семейството, Тома има грижата и по-късно да помага на по-малките, да ги учи и възпитава. С „голямо търпение и спокойствие“ той поправя грешките в поведението им, в подготовката за училище и особено в уроците по френски и български език. Взискателен е към тях, както и към себе си. Винаги е чист, спретнат, с лъснати обувки и изгладени дрехи. На това той държи до края на живота си, както и на точността, на дадената дума. Не прощава и на най-близките си небрежност в това отношение, не пропуска случай да ги иронизира.

Тома Измирлиев не завършва гимназията, която е затворена поради началото на Балканската война, и се завръща в Кукуш. Обстановката в града е колкото радостна, толкова и тревожна. Носят се какви ли не слухове за насилие и жестокост. Една нощ

турският гарнизон и много от местните турци изненадващо напускат града, като запалват оръжейните складове. Кукуш изтръпва в пламъците на пожарището. Заедно с утрото обаче идва и вестта за пристигането на българските войници. Радостта от свободата е неопишуема, но се оказва твърде кратка - само няколко месеца. Започва Междусъюзническата война. В първите няколко дни около града е спокойно. После обаче започва трагедията, подробно описана от проф.Любомир Милетич, от Луи Айер, а по-късно и от тогавашния окръжен управител Владимир Караманов в техните отдавна публикувани спомени. По това време Кукушката кааза наброява 54 християнски села и е изцяло българска. В нея живеят 28 168 българи-екзархисти. Само в две от селата – Саръпазар и Крондирци, имало 376 българи патриархисти, а униатите - съвсем малко на брой - били разпръснати в Кукуш, Лельово и Морарци.

На 19 юни 1913 година сутринта в града се чуват първите оръдейни изстрели откъм шосето и железопътната линия за Солун. Кукушани все още вярват в победата и животът в града си тече по обичайному. Боят продължава южно от града. До към три часа следобед не се случва нищо обезпокояващо. Властите обаче са нащрек и разпореждат да се вземат необходимите мерки. В късния следобед започват да идват първите бежанци от околните села. Все още всички вярват, че българската войска ще устои на напора на превъзхождащите ги по численост гръцки части. Според различни източници тук те хвърлят от 60 000 до 80 000 души, докато българите са не повече от 10-12 хиляди. През нощта вече става ясно, че нашите са отстъпили и предстои решителен бой на позицията откъм южната, югоизточната и югозападната част на самия град, където ще бъдат съсредоточени нови сили. Тя е с подковообразна форма с дължина около 7 км. Започва от с. Енешово на запад и свършва до Сарикьой и Шекерлия на изток. През нощта гърците спират настъплението си поради понесените тежки загуби.

Пожарищата обаче не стихват. Освен околните села, те обхващат и района на гарата, която е на около 4 км от града. Положението става сериозно, но все още не е безнадеждно. Въпреки това са предприети действия за евакуация на архивите

на местния клон на БНБ и на останалите учреждения. Много семейства напускат града и остават из околностите му в очакване на утрешния бой. Това става без особен шум и суматоха. Рано сутринта на 20 юни всички подразделения на пехотната бригада, защитаваща града, са на позицията. Отляво е 32-ри пехотен полк, отдясно 29-ти. Артилерийските батареи и кавалерията също са на подходящите места. Боят започва в 7 часа. До обед нашите се защитават успешно, но към 1 часа неприятелят бомбардира града с фугасни гранати, от които пламват няколко дюкяна и болницата. Има и човешки жертви. Настъпва паника. Хората бързат да напуснат града и той скоро опустява. Генерал Сарафов и полковник Рибаров от щаба на войската, разположен на близката височина в двора на манастира „Св. Георги”, следят събитията и отдават необходимите заповеди. До вечерта позицията е удържана. Пристигат и нови подкрепления. Срещу тях обаче гърците разполагат с четири и половина дивизии с около 30 батареи, между които и няколко отделения тежка артилерия, както и една пълна кавалерийска бригада. Те предприемат и нощна атака, която също е отбита, но на сутринта на 21 юни, възползвайки се от многочислеността си, започват обход от изток. Положението става изключително тревожно. Към 9 часа българският щаб дава заповед за отстъпление по близкия път от север по долината на р. Галик през Круша планина и Долни Порой.

Така е решена съдбата на цяла Македония, която отново остава извън границите на свободна България. През нощта на 22 юни и войска, и мирно население са на безопасно разстояние от Кукуш, в който неприятелят пирува от постигнатия резултат - да заличи окончателно това гнездо на българщината пред вратата на Солун и Бяло море и стража на южните предели на многострадалното българско отечество. За неуспелите да напуснат града българи настъпват страшни часове на погром и насилие. По официални данни са изклани над 70 човека, повечето от които старци и жени, а сред жертвите има и 11 деца.

Съвсем скоро след това градът е в развалини, а бившите му жители, сред които е и семейството на Мицо Измирлиев, лишени от дом и родна стряха, поемат на север към България. На 1

юли 1913 година те пристигат в София и временно се настаняват в дома на свои близки. В тези тревожни дни от бойното поле идва вестта за смъртта на Владимир Попанастасов-Пепо, който е вуйчо на Тома и брат на майка му. Макар двамата да не са общували, младежът го чувства особено близък не само защото е поет, но и защото неведнъж му е изпращал пари в Битоля.

Тежка и тъжна е настъпващата есен за семейството. Парите едва стигат за наема на малката сладкарничка на ул. „Драгоман” и за скромната квартира. Прехраната е несигурна, а приближава зима. За да бъде облекчен бюджетът на семейството поне с едно гърло, Тома постъпва във Военното училище, макар да няма никакво влечение към военното дело. През декември в хумористичния вестник „К‘во да е” се появява неговата първа публикация. Броят е 102-ри, а заглавието на хумореската според Ангел Тодоров е „Когато кражбата изпъкна, как апашът млъкна”. Подписана е с псевдонима Голгол. В „К‘во да е” Тома Измирлиев продължава да сътрудничи и през следващите години, но тъй като вестникът е „за лек хумор и безпринципни хумористични сатирични закачки”, такива са и творбите му през този период.

Във връзка с писателския дебют на Измирлиев е интересно пак да се цитира откъс от спомените на сестра му, която разказва: ”...Още в края на 1913 година той/Тома/ започна да сътрудничи в хумористичните вестници. Помня един случай от този период. Майка ми работеше в една шивалня. По време на почивката някое от кукушките момичета, с които работеше, донесло хумористичен вестник, в който се усмивали някои лица от нашия град с известните им в града прякори /Гоце Пайта и др./. Всички коментирали написаното и дошли до заключението, че авторът е кукушанец. Вечерта майка ми разказа за случката, Тома се поусмихваше, а Христо извика: ”Това е работа на бате Тома!”. Така разбрахме, че бате Тома е почнал да пише. След това Христо често ме пращаше да купувам от будките вестник „К‘во да е”.

През пролетта на 1914 година като юнкер във Военното училище Тома заболява тежко и пише тревожно писмо до близките си. Болестта е опасна и съпроводена с усложнения и вътрешни кръвоизливи, които го принуждават да напусне училището. За щастие домашната обстановка и адекватно проведеното лечение

дават добър резултат и болестта е излекувана, но последствия от нея остават за цял живот.

Напуснал Военното училище, Тома успява да получи държавна стипендия, за да продължи гимназиалното си образование в Цариград. Стипендията е двугодишна до завършване на средния курс, но Тома взема всички изпити още първата година, а през 1915/16 се записва да учи медицина. От Цариград продължава сътрудничеството си в „Кво да е”, като изпраща творбите си на своя по-малък брат Христо, който от своя страна ги носи в редакцията. В този вестник за пръв път печата и самият Христо Смирненски, но все още само с псевдонима Ведбал. Преди това, разбира се, той също по пощата е взел мнението на брат си, който до край си остава безспорен авторитет за него. По-късно двамата публикуват и общи текстове под псевдонима Братя Грим.

Началото на войната през 1916 година прекъсва следването на Тома. Той се завръща в София и отново постъпва във Военното училище. Завършва краткия курс за запасни офицери и е произведен в чин подпоручик. Воюва на Южния фронт, но през лятото на 1918 година заболява отново. Изпратен е на лечение в полева болница край Свети Врач, откъдето брат му го придружава до къщи. По време на Владайските бунтове двамата братя са в София. Междувременно Христо също е постъпил във Военното училище и като юнкер участва в потушаването им.

След края на войната Тома Измирлиев започва работа като контролър в тогавашната Дирекция за стопански грижи и обществена предвидливост /ДСГОП/. Пътува често из страната. По време на една от командировките си в Хасково той среща за пръв път своята бъдеща съпруга Любка. Срещата им се състояла на 3 март 1920 година.

„На този ден се уреждаха тържества - спомня си тя - военна музика свиреше разни хора. И на такова едно хоро като играех с приятелките си, се хвана при нас той със своите приятели, а след свършване на играта ни се представиха. Ясно беше, той ме харесваше. Аз него също. Чувствата, които се появиха между нас, естествено не могат да се опишат с думи. Но след два месеца, когато той си замина, градът като че ли опустя за мене. Аз

страдах тогава, а бях само на седемнадесет години. С нетърпение очаквах първото писмо. И то пристигна. После се заредиха още много чудно хубави писма, които четях с голямо удоволствие и радост и които ревниво пазя”...

Любка Атанасова Георгиева също е дъщеря на преселници от Македония. Баща ѝ дълги години учителствува в т.нар. Кирково училище в Хасково и докато бяха живи, много от учениците му го споменаваха с обич и уважение. Син на свещеник, той бил родом от село Болак, Драмско. Учил в Солунската гимназия, издържан от чичо си, който бил доста заможен. След това става учител в селцето Просечен, а пет години по-късно е изпратен от Екзархията в Хасково. Тук негов ученик е Петър Янев, бъдещ министър на правосъдието в кабинета на Александър Стамболийски. В Хасково Атанас Георгиев създава семейство с Василка Жечева Димова. Тук се раждат трите им дъщери, най-голямата от които Димитрия /Миша/ по-късно става съпруга на художника Никола Танев. В самото начало на XX век семейството се мести за кратко в Борисовград /днес Първомай/, но от 1905 е отново в Хасково. Там, две години преди това, се е родила Любка. Ето как тя описва детските си години: „Аз съм била двегодишна, когато семейството се премества в Хасково. Тук учителите даваха пиеси в училището, където се е крил Левски. Родителите ме водеха на тези представления. Аз рисувах хубаво, лесно и бързо си учех уроците, обичах да чета книги, пеех руски романи, свирех на китара. Имах добър успех, бях много старателна във всичко. Янка свиреше на цигулка. Знаеше френски, немски, руски. Майка ми и баща ми пееха хубаво. Татко свиреше на хармоника. Когато се разболя Янка, той продаде хармониката. Майка ми обичаше музиката, често у нас се събираха роднини”... На 6 август 1921 година е годежът на Любка Георгиева и Тома Измирлиев, а две години по-късно - на 21 октомври 1923 година, те сключват брак.

Но да се върнем пак към 1920 година в София заедно със спомена на Радослав Габровски, в който той описва Тома така: „Тънещите след Първата световна война в нищета, мрак и кал ючбунарци си спомнят и като днес виждат един мургав, среден на ръст, здраво сложен и с рядка самонадеяност младеж да кра-

чи по разнебитените тротоари на „Пиротска“ от „Овче поле“ до центъра на града и обратно. От черните му прави, бухнали коси, главата му изглеждаше голяма и заоблена. Под високото му чело, пронизано от хоризонтална бръчка, искряха, засенчени от гъсти черни вежди, големи черни очи. Като чувствителна фотокамера те наблюдаваха и запечатваха всичко, което ги заобикаляше. Дълбоките дъгообразни гънки около устата и издадената напред месеста сочна устна очертаваха контурите на една неслизаща от лицето му усмивка, готова всеки момент да се разрази в остър сатиричен кикот срещу пошлостта и глупостта или да се разлее в сърдечен звучен смях при благоприятна дружеска обстановка. Той лесно се гневеше от политическите пройоходи. Около ноздрите му тогава се откриваха безкръвни петънца, а долната му устна набъбваше като на разсърдено дете и се издаваше още по-напред. В такива случаи не биваше да му се противоречи, защото язвителен и отровен беше сарказмът му, а юмрукът му – стоманен. Той не беше му изневерявал в схватките с хулиганите.

Въпреки следвоенната материална разруха, Тома Измирлиев се носеше изрядно и с тънък вкус. Беше взискателен към външността си до педантичност. Цветната папийонка, изгледеното му чисто облекло и тънкото бастунче, което той или въртеше в ръката си при движение, или държеше отвесно зад гърба си, му придаваха вид на безгрижен и самодоволен бонвиван, без всъщност да е такъв. Защото още от юношеските си години той работеше неуморно и като чиновник, и като писател-хуморист, за да подпомага издръжката на тежкото си семейство”...

Сложна е политическата обстановка в страната от гледна точка на левите сили през годините, за които разказва Габровски. Краят на 1920 и началото на 1921 година са наситени с бурни и тревожни събития - образуването на самостоятелно земеделско правителство и обиколката на министър-председателя из европейските столици, Кронщадският контрареволуционен бунт на ген. Козловски, готвещата се пролетна контраофанзива срещу Съветска Русия, Третият редовен конгрес на БКП, опожаряването на комунистическия Народен дом на пл. ”Лъвов мост”, гладът в Поволжието, обявяването на военно положение в София, Перник и Кюстендил и пр. Това са все събития, към кои-

то Комунистическата партия не може да е безразлична, а Тома отдавна симпатизира на тази партия, работи за нея и неизменно участва в нейните тогавашни протестни инициативи. За това след години официално свидетелствува Христо Боев, който е бил негов пряк ръководител в нелегалната работа.

А ето какво пише и самият Тома Измирлиев на бъдещата си съпруга по онова време: „... Сега нещичко по моите работи. След две седмици почваме да издаваме литературно-хумористично списание „Маскарад”. Собственик на списанието ще бъда аз. Един добър приятел /Хр.Боев Пепин/ ми даде в заем 15 000 лева да почна списанието. Ще му ги изплатя, когато тръгне тиражът. Тъй че сега ще знам едно – ако работя и полагам сили, то ще е не за издателя, а за себе си. В редакционния му комитет ще бъдем аз, Христо и Фол. Ще участват Матвей, Пулвис, Интеграл, Печенег, Палмин, На баща ми син от „Смях”, Ланчелот и още много стари и нови българановци. Проф. Балабанов и Елин Пелин ще ни дават от време на време по нещо. Надявам се, че ще бъде нещо много по-красиво от „Българан”. Участват художниците Емануил Ръкаров, Иван Милев /декорации/, Краснев, Добринов, Антон Донев, Жендов и др. Пожелай ми успех!”

Писмото е с дата 25 октомври 1922 година. За съжаление въпреки безспорните качества на сътрудниците и въпреки ентусиазма и помощта, оказана му от Комунистическата партия, редакторът едва успява да покрие разходите за отпечатване на списанието. Понякога дори е принуден да залага балтона си, за да може да се разплати. И „Маскарад” замира.

Но ето един отзив от в. ”Развигор”/№ 94/, в който четем: ”Това е име на най-новото хумористично списание. Не е само име, но и програма. Карикатуристи и поети, талантиливи и вдъхновени, въоръжени с жезъла на сатирата, озарени от лъчите на незлобив хумор, застават над окръжаващия ги маскарад и се смеят. И ние трябва да се смеем заедно с тях. Големият им смях на въодушевени младежи ни заразява. Около „Маскарад” са събрани благотворители, които щедро ни даруват, сякаш черпят от неизчерпаем фонд, с лекокрилите творения на своите дарби. Дано фондът не се изчерпи до края на дните им!”. Уви, пожеланието не се сбъдва. Последният, двадесет и пети, брой на списанието

излиза на 20 май 1923 година.

Интересно е преди това да се отбележи сътрудничеството на Тома Измирлиев в „Българан“. То датира от първите му годишнини, но е особено активно в годините, предхождащи създаването на „Маскарад“. Редактор на това издание през първите девет месеца на 1921 година е Дамян Калфов, заместен след това от Христо Смирненски, към когото малко по-късно се присъединяват Николай Фол и Тома Измирлиев. Сред сътрудниците му са и Матвей Вълев /Босяка/, Иван Геннадиев /Ханс/, художникът Александър Добринов... Те всички не само пишат по-голяма част от материалите, но и редактират, коригират и свързват страниците на списанието. Нерядко Тома светкавично попълва празните полета с умно импровизираните си хумористични анекдоти и злободневки. А светът изобилства със случки и събития, които провокират талантливото му перо. Тук за пръв път се появява неговият популярен псевдоним Любичек, свързан с името на бъдещата му съпруга.

Тома Измирлиев осмива не само житейските уродства, но и недомислията на земеделското правителство, полицейския произвол, социалните неуредици. Всичко това очевидно не е било по вкуса на част от акционерите в издателство „Гутенберг“, финансиращо „Българан“, и редакторският екип е заменен. За главен редактор е привлечен Ненчо Илиев /Сириус/. Така се стига до напускането на голяма част от дотогавашните сътрудници и основаването на „Маскарад“.

„С „Българан“ окончателно ликвидирах - пише Тома до годишницата си Любка. Редактирането му поема Сириус. Той е демократ и сигурно ще се старее да го преобърне в хумористичен орган на Блока. Ще го насочи против комунистите. Аз, Христо, Матвей и всички досегашни сътрудници по никой начин не можем да работим в един контрареволуционен вестник, въпреки любезната покана на С. да запази всички досегашни сътрудници“.

По сведения от същото писмо Измирлиев пише и за „Червен смях“, „Работнически вестник“ и „Народна армия“, но по конспиративни съображения текстовете му там са спорадични и или не са подписани, или излизат с псевдоними. Тези издания

са открито ангажирани с Комунистическата партия, а той съзнателно се старае да не афишира тогавашната си обвързаност с военното ѝ разузнаване. В тях много по-активно и открито сътрудничи Христо Смирненски, който за твърде кратко време достига върхове в творческото си развитие.

„Тома виждаше и чувстваше - пише Радослав Габровски - как пред очите му с всеки изминат ден израстваше Христо като пламенен революционен поет. Той участваше в творчеството на Христо още при зараждането и кристализирането на неговите идеи, които двамата често споделяха, след което Христо се откъсваше, усамотяваше се в неговия ъгъл от стаята върху масата, покрита с чисто бяла покривка и отрупана с много книги, и там пишеше, пишеше”...

Надежда Измирлиева пък си спомня: „...мнението на Тома беше авторитетно за Христо. Тома, който бе почнал по-рано от Христо да работи из хумористичните вестници и списания, имаше богат опит, от който Христо се учеше. Те двамата с часове говореха около редактирането на сп. „Българан”, сп. „Маскарад”, за списването на сп. „Червен смях”, за промените в редакциите, за качеството на поместените работи и пр. Спомням си как Христо и Тома не одобряваха, че на 1 и 4 страница на „Червен смях” се печатаха големи карикатури, които запълваха целите страници...Особено оживени разговори се водеха при отпечатването на второто издание на „Да бъде ден”...Между двамата братя имаше разбиране по отношение на литературната работа. Политически също се разбираха. Тома беше комунист още преди оформянето на Христо и той му оказва влияние и в това отношение”...

По това време Тома Измирлиев пътува често и в чужбина. Със секретни мисии, възложени му от Компартията, той посещава Москва, Виена, Цариград... В навечерието на едно от тези свои пътувания научава за болестта на брат си, но все пак таи надеждата, че не всичко е толкова тревожно, а и отговорността за изпълнение на поставената му задача го кара да замине. Завръща се след месец и прави всичко възможно да облекчи страданието на по-малкия си брат. Той е неотстъпно до леглото на болния.

„Никога не бях го виждал да плаче, освен при последното ми посещение при болния в санаториума на д-р Хаджииванов в Княжево в деня на неговата смърт - пише Р. Габровски. - Тома чупеше ръце в коридора пред невъзможността да се спаси животът на Христо”...

Смъртта на любимия брат, Деветоюнският преврат, септемврийските метежи - това са все събития, които Тома тежко преживява през втората половина на 1923 година. Но, разбира се, животът винаги е по-силен от смъртта, от отчаянието. Макар да остава, скръбта е дълбоко затаена. Избухват нови надежди.

В началото на 1924 година възниква идеята за ново хумористично издание – „Звънар”. Пак с подкрепата на Компартията. То е седмично и се редактира от Тома Измирлиев и Крум Кюлявков. Просъществува до май 1925 година. По тогавашната практика датите на отделните броеве не се отбелязват, посочват се фалшиви имена на редактори и адреси. А сбирките на редколегията се осъществяват в известното тогавашно заведение „Луката” на ул. „Раковски“. В списанието сътрудничат още Асен Разцветников, Ангел Каралийчев, Николай Фол, Васил Павурджиев, художниците Александър Жендов, Илия Бешков и др. Със ”Звънар” са свързани и първите публикации на Георги Караславов, Емил Коралов и Христо Радевски...

През 1924 година Тома напуска работата си в СГОП и посвещава почти цялото си време на списанието. Това е може би единственият период в живота му, когато се препитава само с литературна дейност. Любка Измирлиева си спомня, че през същата година са били на курорт със свекърва си и със сестрата на Тома в село Бистрица край София. Половината от това време мъжът ѝ прекарвал с тях, а през другото време се занимавал със списанието. При едно от гостуванията му ги посетили Георги Бакалов, Георги Цанев и Трайчо Костов с жените си. От ранната есен на същата година пък е запазена обща снимка на семейството и техни близки на фона на водопада в Костенец.

Многобройни са публикациите на Тома Измирлиев в „Звънар”. Различни са и псевдонимите му. Тук той може би най-ярко изявява облика си на сатирик. Деен, находчив и остроумен, перото му безпощадно жили тогавашните управници, продажни

политици, псевдоинтелигенти. Отделни негови творби визират актуални личности като Александър Цанков /"Шетба шета президента", „Трите паяци“, „За всеки случай"/, Александър Малинов /"Политически Димитровден"/, ген. Иван Русев /"Герилата"/, Петър Абрашев /"У нас е истински Едем" /, Андрей Ляпчев, Йордан Бадев...

Арестуването на поета Христо Ясенов също става повод за стихотворение, разобличаващо полицейщината. Като цяло сътрудниците на „Звънар“ заемат антиправителствена позиция, критикуват насилието и социалната несправедливост, лицемерието на властта и корупцията. Затова и някои от броевете са инкриминирани и иззети, а редакторите и голяма част от сътрудниците са под полицейско наблюдение с опасност да бъдат арестувани. В крайна сметка обаче не се стига до арести, а само списанието е спряно.

Това става в тревожните и напрегнати дни около атентата в църквата „Св. Крал“. Тогава Тома Измирлиев вече не е действащ сътрудник на комунистическото военно разузнаване, тъй като ръководителят му Христо Боев бил емигрирал в чужбина, но изживява трудни дни на тревога и неизвестност. Макар да не споделя и с близките си своите страхове, той все пак е нащрек и решава да напусне столицата, докато политическата обстановка отново се нормализира. Добър повод за това е пътуването на футболния тим „Бенковски“ за Цариград. Заедно с Любка се записват за това пътуване като членове на клуба. Намерението им е да останат за известно време в Цариград. Още в София става ясно обаче, че няма да се допускат други гости с футболистите. Затова семейството все пак тръгва с влака, но слизат и Любка, заедно с няколкомесечната им дъщеричка Елисавета, остава в Хасково, а Тома трябва да се завърне на другия ден в София, защото е научил, че съпругът на сестра му Тодор Димитров бил арестуван. Прекарва известно време там, но майка му го съветва да се върне пак в Хасково и той прозорливо се вслушва в съвета ѝ. Това става непосредствено преди 16 април.

След атентата полицията предприема масови арести на комунистически активисти. Извършват обиск и в техния дом, при което е арестуван по-малкият му брат Антон. Сметнали са, че

той е редакторът на „Звънар“, но скоро грешката е открита и младежът само е интерниран, вместо да бъде съден или малтретиран. Така Тома Измирлиев остава в Хасково цели седем години, до идването на Народния блок на власт в страната, когато предишните събития вече са до голяма степен отшумели.

Тук той не развива никаква политическа дейност, не установява и не поддържа нерегламентирани контакти. В началото е няколко месеца без работа, но след това получава място пак като контролор в Окръжната сметна палата. С активната си писателска и журналистическа дейност обаче бързо се превръща във фактор за културния живот, в любимец на младежта и начеващите литератори.

Междувременно започва да сътрудничи в местния в. „Хасковска поща“, редактиран от стария му приятел Гошка Димитров. Покрай него се сближава и с другите местни вестникари - Делчо Тодоров, Делчо Пандов, Георги Шумков, Ангел Узунов. Негови публикации се появяват и в другия хасковски вестник „Беломорска заря“, издаван от собственика на печатница „Слово“ Петър К. Бояджиев и редактиран от Д.Тодоров. В бр.14 на този вестник от 13 юли 1925 година е отпечатан разказът „Башин съвет“, за пръв път подписан с най-популярния му след това псевдоним Фома Фомич. В него пиян баща съветва сина си да не прекалява с алкохола.

Под рубриката „Беззлюбни бележки“ могат да се прочетат и други творби на Тома Измирлиев. Като разказа „Патладжанов“ например, в който писателят иронизира „културните“ интереси на псевдоинтелигента, който не намира удовлетворение на естетическите си претенции нито в театъра, нито в операта, нито в книгите, а едва когато попада в цирка е задоволен. Фейлетонът „Вървете вдясно“ пък е алюзия за общественно-политическата обстановка след априлския атентат.

Тома Измирлиев инициира сливането на двата вестника и от октомври 1925 година се появява нов вестник - „Беломорска поща“. Той обаче не просъществува дълго, защото Гошка Димитров излиза от съдружието и подновява своята „Хасковска поща“, а „Беломорска заря“ остава в небитието.

В „Гошквата поща“, както хасковци вече наричат вестника,

Тома Измирлиев започва да списва и редактира своя хумористична страница, озаглавена „Криво огледало“. Преди това негови материали, подписани с псевдонима Шило, могат да се прочетат в рубриката „Злободневия“ на изданията от края на 1925 до 1927 година от Георги Шумков в „Нова борба“. Пак в края на 1925 година Тома Измирлиев опитва и успява сам да възстанови своя предишен „Маскарад“, като издава нови девет броя, отпечатани в тукашната печатница на Стефан Христов и разпространявани в София чрез Агенцията за разпространение на печата „Куриер“. В този вестник освен него като автори участват Максим Гладний /Чудомир/, Фалк /Григор Чешмеджиев/ и др.

Докато е в Хасково, семейството нараства с още един член. На 20 декември 1929 година се ражда синът им Веселин. Те отдавна не живеят в дома на Любкинските родители, а наемат квартира на първия етаж в сградата на днешния ресторант на мястото на Дома на младоженеца на ул. „Генерал Карцов“. Децата са голяма радост за всички. Тома им отделя по-голямата част от свободното си време, разказва им приказки, води ги на разходка. Тома „много обичаше близките си, спомня си съпругата му, беше грижовен, внимателен. Много обичаше децата. И към мен се отнасяше като към голямо дете. След връщането му от работата винаги излизахме заедно с децата. Вечер децата стъпваха на стол да го целуват за „лека нощ“- едно след друго по няколко пъти, а той се смееше:”А бе колко деца имам аз?“. Обичаше да пее, имаше хубав глас”...

По-нататък споменът продължава с това, че любим композитор му е бил Григ; че в София са ходили заедно да слушат Шаляпин в „Борис Годунов“; че от писателите най-много е обичал Пенчо Славейков, Яворов. Дебелянов, Елин Пелин; че в домашната им библиотека имало и книги от Чехов, Достоевски, Пушкин, Толстой, Алфонс Доде, Рабиндранат Тагор, Волфганг Гьоте, Фридрих Шилер, Ъптон Синклер... А „когато беше болен, ме караше да му чета Зощенко”...

Освен по книгите и музиката, Томата се увличал и по рисването. Той бил много близък с художника Иван Милев и с помощта на бъдещия си тъст през април 1920 година урежда негова изложба в Хасково. Това може би е била първата худо-

жествена изложба, видяна от хасковци. А и една от първите за художника, който по онова време учителствувал в близкото село Горски извор. Тя била показана в Кирковото училище по време на великденската ваканция на учениците и двадесет и пет от шестдесет и четирите работи били бързо изкупени. Предимно пастели.

И още един шрих от спомените на Любка Измирлиева: ”Тома работеше бързо. Ставаше в 5 часа и сядаше на бюрото. Ако някое от децата се събудеше, той го слагаше на коляно и пишеше. Това не му пречеше. Вечер никога не работеше. Занимаваше се с децата. Лягаше обикновено към девет часа... Понякога ми четеше написаното, вероятно когато е бил доволен. Пазеше и подреждаше ръкописите си. Има доста запазени ръкописи. Обичаше да си изрязва отпечатаните във вестниците произведения и да ги лепи на тетрадки... Има и тетрадка с лепени карикатури и текстове. Не обичаше да го хвалят... Но е имал самочувствие, че пише хубаво. Фактът, че издава книга, говори за това”...

През 1927 година в Хасково е основан нов ежедневник – „Утринна хасковска поща”. Той е издание на акционерното дружество „Чикаго”, а негови основатели са Коста Кузев, Делчо Пандов и Тома Измирлиев. От брой 268 през следващата година до края на съществуването си през септември 1944 година вестникът излиза със заглавие „Утринна поща”. Няколко години покъсно към екипа е привлечен и Делчо Василев. Това всъщност са и най-близките приятели на Тома Измирлиев в града.

„С Тома Измирлиев бяхме съредактори заедно с Делчо Пандов на в. ”Утринна поща” - пише Д.Василев – и това продължи дотогава, докато бе закрыта Областната сметна палата, където Тома работеше като контролър-докладчик и той бе принуден да се прибере в столицата със семейството си... Нашата редакционна работа бе разпределена по следния начин: Тома Измирлиев завеждаше и редактираше хумористичната страница, която излизаше веднъж в седмицата, всеки съботен ден. Делчо Пандов събираше разни информации от държавните и частни учреждения и предприятия, а пък на мен бе възложена работата по културните и обществени въпроси и да снабдявам подлистника на вестника с най-разнообразни литературни материали –

разкази, пътеписи, цикли от стихове и поеми и пр. Освен тези си работи в редакцията, ние и тримата имахме задължението да се редуваме при получаването на последните новини от столицата по телефона от специалния ни кореспондент Милко Г. Пенев, както и да извършим корекция на изготвения вече нов брой за утринното му отпечатване на машината”...

Задълженията си във вестника Тома Измирлиев върши наред със служебните си задължения. А по същото време изпраща свои материали и на други вестници в София, Бургас, Варна...

Той често пътува по служба до столицата и при едно такова посещение научава от сестра си, че Христо Хаджиев, собственикът на известното книгоиздателство „Хемус”, бил склонен да издаде съчиненията на Христо Смирненски. Тома отдавна замисля такова издание. Той издирва и подготвя за печат творбите на по-малкия си брат с ясното съзнание, че изпълнява освен роднинско задължение и исторически дълг към паметта на един голям поет и към бъдещето на нашата литература. Но тъй като все пак не е постоянно в София, за редактор от страна на издателството е ангажиран младият тогава Тодор Боров, който се включва с ентузиазъм и през 1932-1933 година тритомникът вече е готов. Боров е автор на бележките към изданието, в които споменава за трудностите, предшествали общото им дело, и подчертава участието на по-големия брат, както и съдействието, оказано им от Антон Измирлиев и от близките приятели на Смирненски Александър Жендов и Борис Генадиев. „Все пак не всичко можа да се извърши така, както трябваше - заключава той. – Но за тъй приготвеното издание ние с Тома Измирлиев сме готови да носим цялата литературна отговорност”.

Но да се вгледаме пак в пожълтелите страници на хасковската „Утринна поща” и най-вече в съботната „Весела страница” на вестника. Тя е най-трайният и убедителен документ за някогашното присъствие на сатирика в литературния живот на града, в духовното битие на неговите жители. Стотици са публикациите на Тома Измирлиев - хумористични разкази и стихове, фейлетони, злободневки. Едва ли по онова време е имало грамотен хасковец, който да не познава неговия псевдоним Фома Фомич, който да не е чел произведенията му и да не се е заба-

влявал с неговите герои. Разбира се, не само смях предизвикват те, а и размисъл и много въпроси. Хуморът на Тома Измирлиев развеселява, но и тревожи, провокира. Това се отнася както до политическите сатири с герои действащи банкери, министри, дипломати, така и до стихотворенията и фейлетоните, в които се описват познати на всички градски неуредици или постъпките на корумпирани местни величия. Редом с това авторът не пропуска да се надсмее и над дребните житейски хитрости и измами, на които и до днес хората стават свидетели в ежедневното си общуване - лицемерието, измамата, спекулата, изневярата, ревността, модните увлечения, пиянството, мързела, алчността...

Макар и вече встрани от активната конспиративна и политическа деятелност, Тома Измирлиев не остава безучастен към неволите и участта на бедните и социално онеправданите. За това свидетелствува стихотворението му „Тревожни дни” /“Утринна поща“, бр. 552 от 9 юни 1929-а/, вдъхновено от стачката на хасковските тютюноработници през същата година, обхванала цялата страна. Неговото послание е да се търсят и отстранят причините за тази стачка, а не да се трепери от страх пред справедливия бунт на масите.

Най-популярната рубрика в хумористична страница е „Безобидни атестати за близки и познати”, където той находчиво и точно успява да открие в две строфи най-характерното от външността и поведението на онзи, комуто посвещава написаното. Това са все лица от неговото обкръжение и такива, с които се е срещал и общувал. „Атестатите” дълго и оживено се коментират сред гражданството, учат ги наизуст и години по-късно продължават да ги помнят и декламираат. Повечето от тях наистина са „безобидни” и добронамерени, но има и такива, които разбунват нечии гузни съвести, а понякога носят и лични неприятности за автора. Но в крайна сметка винаги всичко се урежда с добро, защото неповторимата усмивка и сърдечният характер на поета изкупват сатиричните му прегрешения, а с времето и потърпевшите започват да ги възприемат също от забавната им страна и дори се чувстват поласкани.

Като редактор на хумористичната страница Тома Измирлиев се свързва с много младежи, които пишат. Той е отзивчив и

съпричастен към техните вълнения, помага им и ги поощрява. Така започват да му сътрудничат и да се учат от него Георги Сърненски, Иван Пеневски, Петър Сиротов, Райчо Урумов, Васил Янев, Георги Кацаров, Петър Хаджиев, Марин Латинев и др., чиито имена и псевдоними по-късно изпъстрят страниците на местните вестници. Тома дружи и с някои от колегите си в Сметната палата, с журналистите Гошка Димитров и Делчо Пандов, за които вече стана дума, с адвоката Васил Радучев, комуто посвещава посмъртно стихотворението си „Плачат родните балкани”, с есперантиста Лука Вълчанов, с д-р Стефан Кадиев.

Поощрен от другарите си в „Утринна поща” и главно от издателя Коста Кузев, през 1930 година Тома Измирлиев издава първата си книга - сборника с разкази „Премеждия”. Много от героите в него имат своите прототипи в близкото обкръжение на автора. Най-популярен сред тях е Митре Шупелката - българин, преселник от Македония, който не може да забрави характерния си диалект и предишния си начин на живот. Добродушен и незлоблив, почти винаги жертва на обстоятелствата, той е упорит и самонадеян, което го прави трагикомичен и най-често достоен за съжаление. Този герой се родее с персонажите на Елин Пелин от шопските му разкази, с образи от творчеството на Михалаки Георгиев и Трифон Кунев.

Митре е скромен „като стария Давид и хрисим като многострадалния Йов”, както самият Измирлиев го определя в разказа „Митрето не може без булка”. Според близките на автора, в него са пресътворени характерът, външността и поведението на служителя от Сметната палата Христо Влахов. Случка от общото им ежедневие пък е станала повод за написване на разказа „Печката”. В друг разказ - „За минутка в градоначалството” - Тома Измирлиев описва самия себе си. Един постоянен негов прототип е прислужващият в хасковското читалище „Заря” Нако Каймакчиев. Раждането на дъщерята на писателя става подтик и вдъхновение за „Първа рожба” и т.н.

Въобще Тома Измирлиев може да направи разказ от всичко. Понякога и от най-незначителни случки и образи. Той талантливо умее да превърне смешното в гротескно, да го открие, да го

охудожестви и с това да завладее и покори читателите си, да ги накара да му повярват, смеейки се.

Без съмнение при писането на своите разкази и фейлетони и при съставянето на „Премеждия“ Тома Измирлиев е имал предвид хумористичната проза на Михаил Зощенко, който е от любимите му автори. Той притежавал първото българско издание на негови произведения, както и част от оригиналните му книги, които четял и препрочитал. В „Утринна поща“ често били публикувани разкази от този писател, а Делчо Пандов, който най-често ги превеждал от руски, отпечатал цял сборник от тях под заглавие „Весели разкази“.

Втората книга на Тома Измирлиев - стихосбирката „Смях и злъч“, която се оказва и последна до смъртта му, е издадена през 1931 година също в Хасково. Тя съдържа близо седемдесет стихотворения, които условно може да бъдат разделени в два цикъла. Тези от първата половина са забавно-развлекателни и техният хумор не надхвърля границата на обичайните човешки преживявания. Съвсем съзнателно може би тук перото на автора е притъпено и някак подвеждащо лекомислено, лековато дори, се плъзга по повърхността на дребните и твърде лични житейски конфликти. Това са най-общо казано перипетии, свързани с мъжките мераци и женското лукавство. Стиховете са в духа на тогавашните хумористични издания и носят всичките им недостатъци - скорозрелост, баналност, схематизъм, липса на ярка художественост и аналитичност. Но такива са тогава, а може би вече и днес, изискванията на публиката, която във всеки случай предпочита директното, смешното, гъделичкащото, даже цинично-провокативното въздействие пред каквато и да било иносказателност и метафоричност. Доста трудно е при тези условия поет, който малко или много уважава себе си, да успее да се съхрани, да се опази встрани от пазарните изкушения.

Талантът всъщност е това, което му помага да намира в колкото може повече случаи не само бързата, но и точната художествена интерпретация. Именно вроденият самороден талант на Тома Измирлиев е този, който общо взето го оставя все пак на границата на някаква естетическа мяра, не му позволява да затъне безнадеждно в блатото на булевардния хумор. Разбира се към

таланта следва да се прибави и трезвата мисъл, и съзнанието за граждански дълг, и хуманизма, без които са немислими появата и осъществяването на истински творческата личност.

Наличието на всички тези качества особено ярко се изявяват във втората част на сборника. Тома Измирлиев не би бил себе си, ако беше се задоволил само с възпяването на лични взаимоотношения и дребнави интриги, с това да описва само неволите на хора, за които сватбата е геройство и саможертва, а венчалният пръстен - знак за проявена храброст. От средата на стихосбирката - най-напред плахо и постепенно /”Дядо владика пости”, „Красив е зимният сезон”, „Радост вкъщи” и др./, а след това съвсем недвусмислено и категорично започват да се налагат социалните мотиви. „Новата година”, „Старата пътница”, „Януари”, „Зима”, „Литнали ми врабчета” са сред най-доброто в не толкова популярния в българската литература жанр на политическата сатира. При това творбите на Тома Измирлиев са в стихове, които осмиват и окарикатуряват не само управниците от т.нар. Народен сговор, но царската особа, а наред с тях и апетитите на опозицията.

Макар и твърде отдалечен от арената на политическите борби, макар и далече от столицата, поетът не остава встрани от тях. Неговата тревожна гражданска съвест не му позволява да бъде равнодушен към актуалните и парливи въпроси на времето, към съдбата на България и на своя народ. Любопитно, но и много показателно е това, че и днес творбите му звучат близко и съвременно, поразяват със своята обективност и прозорливост. В тях има ярък социален протест, има непримиримост и сарказъм, както и доброта, скръб и безнадеждност, което ги прави разбираеми и в унисон с душевната нагласа на многобройните им читатели. С тях поетът се приобщава не само към тревогите на своите съвременници, но и към участва на всички страдащи и онеправдани.

*„Тъй дойдохме си, братленца, в тоя свят безмислен, лих
и така ще си отидем – като непрочетен стих!”*

Тези редове от стихотворението „Новата година” покоряват

със своята делничност и с дълбокия си, разтърсващ хуманизъм. Сборникът „Смях и злъч“ завършва със стихотворението „Снежинки“ – едно от най-точните сатирични попадения на поета, впечатляващ синтез на общественно-политическата действителност по онова време, а защо не и днес! То е кратко и затова може да се цитира изцяло:

*„Две снежинки – верни дружки,
гонени от зли вихрушки,
смръзнали от студ летяха
и във столицата спряха.*

*Първата снежинка падна
и стои се на площада.
Втората напред отхвъркна
и в партиен клуб се вмъкна...*

*Две снежинки-верни дружки,
гонени от зли вихрушки,
на места различни спряха,
но и двете в кал умряха!”*

С дългогодишното си сътрудничество в хасковските вестници и с участието си като редактор в „Утринна поща“, със своите книги и с яркото си присъствие в културния живот на града, Тома Измирлиев съвсем естествено налага себе си в средите на местната общественост. Вече се каза, че по негова инициатива тук е уредена художествена изложба на Иван Милев, че той бащински подкрепя начеващите хасковски литератори, че проявява интерес към миналото на града и пр. И след години хасковци си спомнят, че поетът винаги е бил в подкрепа на всяка нова и интересна културна проява, свързана не само с литературата, но и с музиката, театъра, изнасянето на сказки и пр. За това разказва и актрисата Милка Габровска, която между другото пише:

”В 1932 година аз постъпих в театъра на Георги Костов-директор, режисьор на театър ”Студия” - пътующ. В първото турне посетихме Хасково. Томата беше на работа в Хасково с цялото

си семейство, посрещна ме много радушно и аз останах да им гостувам три дни. В първия ден на откриването на касата на театъра не беше отбелязан нито един закупен билет. Томата видял неуспеха на театъра ни, веднага влязъл във връзка с директора ни Георги Костов – комунист, взел от него няколко кочана билети и по свой начин ги пласирал. Така първото наше представление мина с пълен сбор и голям успех, благодарение на любовта на Томата към театъра. Директорът ми даде два билета гратиси да ги дам на Тома за първото вечерно представление, но той категорично отказа и вечерта беше заедно с другарката си на представление с платени билети”.

Тома Измирлиев е и сред организаторите и участниците в юбилейното честване на проф. д-р Асен Златаров в Хасково, както се вижда от общата снимка, направена тогава за спомен.

Но седемте години, които той преживява тук, се изнизват неусетно. Те вероятно биха станали и повече, но идва нареждане за закриването на тукашния клон на Сметната палата. На 1 юли 1932 година семейството тръгва обратно за София. Установяват се най-напред в „Красно село“ при родителите на Тома, а след това се местят в свое жилище, закупено им от бащата на Любка още през 1929 година.

Тома започва работа в Софийската Сметна палата, но не прекъсва връзката със своите хасковски приятели. Продължава участието си в съботната хумористична страница на „Утринна поща”. Сътрудничи също така и на „Бургаски фар”, „Варненска поща”, „Жупел”, „Ново време”, „Българан”, „Пладне” и особено активно през последните години в „Щурец” на Райко Алексиев / Фра Дяволо/. Близък е и с Иван Геннадиев, с Ангел Каралийчев...

Геннадиев по-късно става редактор на посмъртно издадените му съчинения, а Райко Алексиев, който много го ценял и обичал, пише предговор към книгата, в който проникновено описва личността и творчеството му, задълбочено и точно анализира същността им.

„Любимите теми на неговата шега - пише той - бяха наивните прояви на малкия гражданин, несолидно изграденото семейно огнище, леконравните похождения на захласнатите от примамките на съвременния живот мъже и жени, комичната

важност на канцеларските величия и плахата безпомощност на дребния, обезличения „незнаен воин“ из архиварските прахоляци. Иронията му нервно шеташе около мнимите величия и надутите охолници, постигнали с леснота житейско благополучие, а сатирата му отправяше бодилото си към всичко онова, което пречи на живота да бъде истински човешки живот. Политическите несъобразности и цялата оная гмеж от страсти, хитрини и надлъгвания от името и в името на народното и държавното благополучие са от любимите на неговия хумористичен стих. Отношението му към всичко, до което се опираше неговата шега и ирония, беше отношение излязло от една широка и добра душа, какъвто си беше цял-целеничък Фома Фомич. С една нескрита симпатия към угнетените, с една подчертана преданост към всичко, що е чист морал личен и обществен, Фома Фомич създаваше творбите си непосредствено, на един дъх, както се казва и затова от всичките му работи лъха искреност, чужда на Вън от чисто художествените и технически качества, които притежават, творенията на Фома Фомич се отличават с една сърдечна топлина. У него лицата и събитията, които са попаднали в прицела на шегата му, в повечето случаи са огрени от една човешка сърдечност, защото и отношението на автора към самите прояви на живота беше такава. И когато острието на неговата сатира става по-бодливо, дори и тогава Фома Фомич е същият добряк и като човек, и като творец и неговата сатира никъде не носи характера на присъда и свирепо бичуване, а е един човечен протест към неуредиците и опъкото”...

Ето така тези няколко изречения на жестоко умъртвения в първите дни след 9 септември 1944 година „щурец“ Райко Алексиев, които никой от авторите, писали по-късно за Тома Измирлиев не е посмял да отбележи, разкриват съвсем точно, обективно и вярно неговия творчески облик и нравствената му същност. Разбира се, трябва да се има предвид, че те в най-голяма степен се отнасят до последните му и без съмнение най-зрели години, в които той вече е скъсал с ограниченията на тясно партийната догма. Макар да не изневерява на своя висок морал и леви убеждения, Тома Измирлиев никога не е бил сектант и за това свидетелствуват и онези от творбите му, в които изоблича-

ва безчовечните действия на сталинизма в Съветска Русия.

Като контролър в Софийската областна сметна палата той посещавал по служба околните селища и след една от командировките си в Етрополе през лятото на 1935 година се оказва заразен от тежка болест, която задълго го оставя на легло. Съмненията на лекарите са за коремен тиф. Макар и болен, в тези последни месеци от своя живот поетът не губи присъствие на духа, продължава да пише и публикува.

В стихотворението „Конспиратор” и в разказа „Без диагноза” той се шегува дори и с болестта си. Липсата на точна диагноза на заболяването му и на адекватно лечение обаче се оказват фатални и на 22 ноември угасва животът на Тома Измирлиев, който едва е навършил четиридесет години. Неочакваната смърт на поета с весел нрав и лъчезарна усмивка е широко отразена в печатните медии по онова време. Много са неговите приятели журналисти, голяма е тяхната скръб, както и скръбта на семейството и близките му роднини.

Късно вечерта на същия ден трагичната вест достига и в Хасково, предадена по телефона. В поредния брой на „Утринна поща” редакторите и сътрудниците се присъединяват към мъката на софийските си колеги. С болка и искрено съчувствие хасковци почитат паметта на толкова обичания и незабравим за тях Фома Фомич. Четиридесет дни по-късно вестникът излиза с траурен брой, посветен на Тома Измирлиев, а дълго след това във него се печатат стихове, статии, спомени за него.

Делчо Пандов и Делчо Василев подемат и успяват, макар трудно и със забавяне, да осъществят инициатива за издаването на паметен вестник „Тома Измирлиев” през 1947 година. За целта те установяват връзка със семейството на поета и с негови приятели от София. Вестникът е издание на тогавашното дружество „Изкуство и печат”, което обединява хасковските културни дейци.

Спомени и статии за Тома Измирлиев, както и негови авторски текстове продължават да излизат по различни поводи в местните вестници „Народна борба”, „Родопска борба”, „Хасковска трибуна”, „Шипка”, „Новинар юг”... Организирант се и юбилейни чествания.

Но колкото и тържествени да са те като това през 1985 година, бързо отминават, а сякаш по-траен знак за почитта и преклонението на хасковци към личността и делото на Тома Измирлиев не е оставен. Работническият литературен кръжок, който носеше името му, вече не съществува, книжарницата с името му - също. Все още няма и паметен знак на къщата, в която е живял и писал книгите си в Хасково.

Доскоро неговите вече остарели съвременници опитваха да направят нещо, което да увековечи паметта му в този град, но и те един след друг си отиваха от живота, затаили неясното си чувство за несъществуваща вина и скръбна неудовлетвореност. Особено настойчив в тези си усилия беше Делчо Василев, но, уви, никой и с нищо не успя да пребори апатията и незаинтересуваността на различните управленци, заети повече да устройват собственото си благополучие.

Сега не ни остава друго, освен да констатираме тъжния факт, че вече почти нищо не ни напомня за някогашното присъствие в нашия град на шегобиеца с нежното сърце, на поета, който умееше да размива и вдъхва надежди, който и сега би могъл да бъде наша съвест и мерило за нравственост и човечност. Със свободомислието си и със своя демократизъм творчеството на Тома Измирлиев е своеобразен и самобитен влог в съкровищницата на българската литература. Затова и спомените за него не бива да изгледват. Нашето културно минало не е толкова богато с личности, та да си позволяваме с лека ръка да ги забравяме и изличаваме. И така да лишаваме себе си и поколенията, идващи след нас, от техния пример и от обаянието им.